

ДІЯЛЬНІСТЬ Г.К. ЖУКОВА У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941-1945 РР.). ІСТОРІОГРАФІЯ

М.Є. Безпалов

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується сучасна українська і російська історична література, яка присвячена діяльності Г. Жукова в роки Великої Вітчизняної війни. Подано історіографічний аспект таких питань, як оцінка ролі Г.Жукова у підготовці і проведенні найбільших стратегічних операцій (Московська, Сталінградська, Берлінська тощо) Розглянуто проблему втрат у битвах, якими керував Г.Жуков. Обґрунтовано висновок про те, що в сучасній українській і російській історіографії існують дві діаметрально протилежні концепції щодо оцінки діяльності Г. Жукова в роки Великої Вітчизняної війни, його ролі у підготовці і проведенні найбільших операцій. Показано, що прибічники націоналістичної концепції в українській історіографії та ліберального вектора в російській історіографії або замовчують діяльність Г. Жукова в роки війни, або висвітлюють її виключно в негативному плані. Виразники другої, об'єктивної, концепції прагнуть розкрити дійсну роль Г. Жукова у минулій війні, характеризують його як талановитого полководця, який зіграв величезну роль у розгромі нацистської Німеччини і досягненні Перемоги.

Ключові слова: історіографія, полководець, воєначальник, маршал, Велика Вітчизняна війна, Друга світова війна, Перемога.

Проблеми історії Другої світової і Великої Вітчизняної воєн (1939 – 1945 рр.) в останні два десятиліття набули надзвичайної актуальності і політичної гостроти. Навколо цієї теми вирують найзапекліші пристрасті, суперечки, пропонуються діаметрально протилежні концепції. Серед таких гострих питань є висвітлення діяльності Г.К. Жукова в роки Великої Вітчизняної війни. Ми є свідками шалених, жорстоких нападів на славетного полководця з боку деяких істориків і публіцистів « У чому тільки його не звинувачують, - зазначає відомий фахівець з воєнної тематики О.В. Ісаєв, - і в некомпетентності, і в самодурстві, і в жорстокості, і в нехтуванні солдатськими життями» [1].

Актуальність даної проблеми обумовлена також станом її висвітлення в підручниках і навчальних посібниках з історії України для загально-освітньої та вищої школи. В багатьох підручниках, довідниках ім'я маршала Г.К. Жукова навіть не згадується [2]. А деякі автори взяли на озброєння принцип: тлумачити діяльність Г.К. Жукова в роки війни в одних тільки темних фарбах.

Тому є нагальна потреба проведення спеціального історіографічного дослідження цієї проблеми, що буде сприяти правдивому висвітленню діяльності Г.К Жукова в роки

Великої вітчизняної війни, розкриттю його реальної ролі у розгромі нацистської Німеччини.

Мета даної статті полягає в тому, щоб простежити процес розвитку історіографії означеної проблеми, проаналізувати різні підходи до вивчення діяльності Г.К. Жукова в роки війни, показати чим були обумовлені часто-густо протилежні оцінки його ролі у проведенні найважливіших стратегічних і фронтових операцій, виявити чинники, які впливали на прибічників різних векторів української і російської історіографії. Джерелом для її написання став комплекс різноманітної літератури, створеної українськими та російськими істориками.

Як же висвітлюється та оцінюється діяльність Г.К. Жукова в роки Великої Вітчизняної війни українськими і російськими дослідниками?

В сучасній українській історіографії при висвітленні цієї проблеми, як й при розгляді інших питань, пов'язаних з історією Другої світової війни, чітко спостерігаються дві концепції. Носіями однієї з них стали ветерани УПА, політичні і громадські організації, які вважають себе правонаступниками ОУН, науковці, що поділяють їх погляди. Виразниками другої концепції є ветерани Великої Вітчизняної війни, які захистили й зберегли свою Батьківщину, європейську і світову цивілізацію від поневолення фашистськими варварами, а також професіональні історики, що стоять на їх позиціях. Між цими концепціями ведеться запекла боротьба.

Прибічники першої, націоналістичної, концепції в українській історіографії або замовчують діяльність Г.К. Жукова в роки війни, або висвітлюють її виключно у негативному плані. Показовою в цьому відношенні є книга В. Косика «Україна і Німеччина у Другій світовій війні». У цій великій за обсягом книзі ні ім'я Жукова, ні імена таких полководців та воєначальників, синів українського народу, як А. Єременко, П. Жмаченко, Р. Малиновський, А. Гречко, К. Москаленко, П. Рибалко, І. Черняхівський не згадуються жодного разу. І, навпаки, про генерала - зрадника А.А. Власова мова йде в роботі на 27 сторінках [3]. Неодноразово в книзі згадуються й інші радянські генерали, які пішли слугувати до німців.

Виникає питання: чому генералу А.А. Власову та іншим генералам – зрадникам автор приділяє таку велику увагу, а, наприклад, ім'я генерал-лейтенанта Д.М. Карбишева, який також потрапив у полон до німців, замовчується? А справа в тому, що А.А. Власов співпрацював з нацистами, Д.М. Карбишев же категорично відмовлявся. Нацисти неодноразово пропонували Д.М. Карбишеву перейти на службу до німців, обіцяючи величезні блага, але він постійно відповідав відмовою. Не зламало його й заключення до таборів Майданека, Освенцима, Маутхаузена. Симпатії В. Косика до А. Власова обумовлені тим, що генерал, як і учасники оунівського руху, співпрацював з нацистами. В. Косик називає А.Павлова одним із головних лідерів російського визвольного руху, що боровся проти Сталіна і більшовизму [4].

До цього вектора сучасної української історіографії належить четвертий, «воєнний» том шеститомної «Політичної історії України ХХ століття» (К., 2003). Керівник тому В.І. Кучер, він же разом з В.А. Гриневичем і В.С. Ковалем є його авторами. У книзі ім'я Г.К. Жукова згадується два рази з негативного боку. У першому випадку, висвітлюючи зустріч японських дипломатів зі Сталіним у 1943 р., на якій мова йшла про укладання миру з фашистською Німеччиною, автори стверджують, що Сталін загалом був за підписання угоди про мир. Такої ж позиції, дотримувалися тоді Л.Берія, Г.Жуков «деякі інші представники вищого військового командування» [5]. Але документального обґрунтування цього твердження в книзі не наводиться.

У другому місці тому говориться: « 22 червня 1944 р. Л. Берія та Г. Жуков за вказівкою Сталіна підписали наказ про виселення після жнив до Сибіру усього українського населення, яке було під німецькою окупацією» [6]. Це твердження

базується не на документах, а на чутках та бездоказових висловлюваннях деяких політичних діячів.

Висвітлюючи великомасштабні операції - Придніпровську, Московську, Сталінградську, Курську, Берлінську – автори цілеспрямовано замовчують діяльність не тільки Г. Жукова, а й українських полководців і воєначальників.

У 2009 р. вийшла з друку книга «Друга світова війна в історичній пам'яті». При підготовці видання використано матеріали, надані Українському інституту національної пам'яті ученими Лисенко О.Є., Гриневичем В.А., Королем В.Ю., Патриляком І.К., а також матеріали одинадцяти круглих столів, проведених в Українському інституті національної пам'яті за участю провідних науковців і дослідників. Відповідальний редактор книги І.Юхновський.

У книзі також проводиться націоналістична концепція діяльності Г. Жукова в роки Другої світової війни. Що стає відомим читачу про роль маршала із цієї публікації?

По-перше, що Г. Жуков як начальник Генерального штабу Червоної Армії в ніч з 22 на 23 червня 1941 р. в Тернополі брав участь у нараді воєначальників Південно-Західного фронту. Після дискусії командувач фронту генерал-полковник М. Кирпонос прийняв рішення, яке «було катастрофічним за тих умов» [7]. По - друге, автори повідомляють, що після загибелі командувача 1-м Українським фронтом генерала М. Ватутіна у 1944 р. «війська очолив відомий своєю жорстокістю і рішучістю маршал Г. Жуков» [8].

По-третє, Г. Жуков згадується в книзі при висвітленні Берлінської операції, звичайно, у негативному плані. Ось як автори описують хід цієї операції і роль Г. Жукова в ній. На сильно укріпленні позиції у районі Зеєлевських висот спочатку кинули танки. Проте на підступах до оборонних позицій німців через те, що не були завчасно зроблені проходи в мінних полях, танкові війська зазнали значних втрат. «І тоді Жуков заради економії часу на розмінування (йому дуже хотілося, щоб війська його фронту першими увійшли до Берліна) ухвалив рішення пустити через мінні поля піхоту. Таке рішення мало наслідком великі втрати серед піхотинців. Цей наказ Жукова є ще одним свідченням його прагнення досягти перемоги будь-якою ціною, не рахуючись із тим, скільки життів буде покладено на вівтар перемоги» [8].

Далі, додаючи ще більше темних барв, учені пишуть наступне. До закінчення війни і капітуляції німецьких військ у Берліні залишалися лічені дні. Сталін і Жуков ждали якнайшвидшого тріумфу. Сталін віддав наказ, який вимагав до 1-го травня оволодіти Берліном, а Г. Жуков ревно втілював його в життя. В наслідок нерозумного масового використання танків в умовах великого міста і в результаті запеклих боїв на вузьких вулицях війська 1-го Українського фронту зазнали великих втрат». Німці спалили фаустпатронами дві танкові армії (до 900 танків). З погляду воєнного мистецтва, ці втрати не були зумовленими військовою необхідністю, вони були значно меншими, як би верховне командування дбало про збереження життів своїх солдат» [9].

Так послідовно створюється негативне відношення до маршала Г. Жукова. У книзі жодного доброго слова не сказано про відомого полководця. Автори не хочуть бачити ніякого позитиву в його діяльності.

Чим обумовлена така позиція? Справа в тому, що прибічники націоналістичної концепції прагнуть витіснити із нашої колективної історичної пам'яті образ Великої Вітчизняної війни. Тому їх зусилля спрямовані на те, щоб переглянути характер, хід і підсумки війни, нав'язати суспільству визначення її як «чужої» для українського народу, переглянути роль Радянської Армії, стверджуючи, що вона носила не визвольну, а окупаційну місію, дегероїзувати радянських воїнів, реабілітувати і героїзувати діяльність ОУН і УПА

Саме націоналістична концепція історії України періоду Другої світової війни обумовлює замовчування або висвітлення діяльності маршала Г. Жукова та інших радянських полководців, навіть українців за походженням, лише в негативному плані.

Діаметрально протилежну позицію займають історики об'єктивного напрямку в українській історіографії М.В. Коваль, В.В. Калініченко, В.В. Іваненко, А.І. Голуб, П.В. Добров, І.К. Рибалка, В.К. Якунін та ін. Ці науковці, рішуче заперечуючи спробам замінити термін «Велика Вітчизняна війна» поняттям «радянсько-німецька війна», переконливо довели, що для українського народу, який боровся проти поневолення України нацистськими загарбниками, вона «була справді Великою Вітчизняною» [10]. У цій війні «мільйони українців захищали від іноземного поневолення не сталінський режим, а передусім власне життя, свої родини, домівки, культуру, спосіб життя, одним словом – Батьківщину» [11].

Дослідники розкрили повну безпідставність й твердження націоналістичних істориків і політиків «про окупацію в 1943-1944 рр. території України Червоною Армією». «Теза» ця, підкреслює один із найвизначніших і найавторитетніших фахівців з даної проблематики в Україні М.В. Коваль, не витримує критики ні з погляду міжнародного права, ні з погляду етики, ні з погляду елементарної логіки. «Є й моральний бік у міркуваннях щодо того, чи було визволення України від фашистських загарбників» справжнім визволенням». Для ветеранів Другої світової війни вже сама постановка такого питання виглядає блюзнірською» [12].

Такий підхід до оцінки характеру війни і місії Червоної Армії дозволив дослідникам об'єктивно оцінити заслуги маршала Г. Жукова та інших радянських полководців. Полемізуючи з націоналістичними істориками, що замовчують, або принижують роль радянських, у тому числі українських воєначальників, В.В. Іваненко та В.К. Якунін слушно ставлять питання: «Хто організував опір, оборону, здобував великі перемоги, які увійшли в аннали світового військового мистецтва?» [13]. Об'єктивно висвітлюючи діяльність радянських воєначальників, В.В. Іваненко, А.І. Голуб, О.А. Удод пишуть: «...важко переоцінити роль тих людей, кому довелося виводити із страшених «котлів» шокового 41-го рештки уцілілих кадрових військ, очолювати новосформовані фронти і армії, організувати відсіч могутнього ворогу, планувати і здійснювати великі наступальні операції з метою його знищення, звільнення народів СРСР та Європи з-під фашистського ярма» [14]. В горнілі війни виросло ціле сузір'я блискучих воєначальників нової генерації, яким вдалося спочатку стабілізувати ситуацію на фронті, а потім й переломити хід війни на свою користь. Серед них автори відзначають передусім Г. Жукова, а також О. Василевського, І. Конєва, М. Ватутіна, І. Баграмяна, К. Рокосовського та ін..

М.В. Коваль підкреслює, що серед полководців та воєначальників «було чимало синів українського народу: командувачі фронтів та армій А. Єременко, С. Тимошенко, Р. Малиновський, І. Черняхівський, П. Рибалко, А. Гречко, К. Москаленко, П. Жмаченко та ін.» [15].

Радянські воєначальники наполегливо осягали уроки своїх невдач і поразок, навчилися не тільки успішно протистояти ворогові, а й бити його будь-якої пори року та за будь-яких обставин. Вони вперто йшли до вершин полководницького мистецтва і врешті-решт змогли перевершити гітлерівських генералів та фельдмаршалів уславленої пруської мілітаристської школи. «То було велике, стрімке сходження, яке вписане золотими літерами у літопис світового воєнного мистецтва. Це змушені були визнати навіть представники вищого німецького генералітету...» [16].

Серед публікацій, що об'єктивно висвітлюють роль Г. Жукова та інших радянських полководців слід назвати книгу «Визволення України: Донбасівці в боях за Україну: Історико-документальні нариси» (2009). У книзі командує українськими фронтами Г. Жуков, М. Ватутін, А. Єременко, І. Конєв, Р. Малиновський, І. Петров, Ф.

Толбухін характеризуються як «великі полководці Великої війни» [17]. Автори розмістили їх фотопортрети, навели дані про стратегічні та фронтові операції з визволення України. Така книга дійсно залишає добру пам'ять про радянських воєначальників, увічніює їх.

В російській історіографії також спостерігаються два вектори. Один із них представляють «ліберальні» історики-ревізіоністи, які всіляко намагаються очорнити та огудити Г.К. Жукова як військового діяча. Їх публікації мають виключно негативний, викривальний характер (йдеться про нібито невинуваті втрати, прорахунки, помилки та ін.). Вони намагаються довести, що стратегічні операції, які здійснював Г.К. Жуков, не можуть слугувати прикладом полководницького мистецтва, тому він не може претендувати на високе звання полководця. Показовими в цьому відношенні є роботи В. Сафіра «Первая мировая и Великая Отечественная. Суровая Правда войны», В.Бешанова «Год 1942-«учебный», а також перебіжчика В. Резуна («Суворова») «Тень победы». В. Суворов особливо активно приєднався до компанії дискредитації маршала Г. Жукова. Як слушно відзначив академік НАН України В. Литвин, «книги Суворова стали джерелом пристойних прибутків для автора і могутнім засобом дезінформації широкого кола читачів» [18].

Вказані автори піддають критиці дії Г. Жукова під Москвою, як в оборонний, так і в наступальний період битви. Прагнучи принизити його роль в організації розгрому німецько-фашистських військ в цій битві, вони протиставляють йому генерала А. Власова. Блискучі операції 20-ї армії під Москвою були «організовані Власовим без участі Жукова, а можливо – й в супереч Жукову» [19], - стверджує В. Суворов. Всіляко возвеличуючи А. Власова, деякі історики називають його навіть «рятівником Москви» [20].

Критики маршала заперечують яку-небудь роль Г. Жукова в Сталінградській битві. Так, В. Суворов пише: «Під Сталінградом було вирішено два завдання:

Перше: зупинити радянські війська, які бігли, і створити новий фронт. Це завдання було вирішено в липні і серпні 1942 року без участі Жукова. Друге завдання: прорвати фронт противника та оточити його війська в районі Сталінграда. Це завдання вирішувалося 19-23 листопада 1942 року. І теж без участі Жукова. У час виконання і першого, і другого завдань Жуков штурмував Сичівку» [21].

Особливо у негативному плані дослідники ліберального напрямку прагнуть представити діяльність Г. Жукова в період Берлінської операції. При висвітленні цього питання автори використовують і міф про густо і невинуватно політи солдатською кров'ю Зеєловські висоти, і легенду про нібито змагання командуючих двома фронтами Г. Жукова і І. Конєва за те, хто першим візьме Берлін. Розмінною монетою цього змагання, стверджують вони, були людські життя. Прагнучи першими захопити столицю Третього рейху, кожний з воєначальників вимагав від своїх підлеглих скорого просування уперед, не дивлячись на втрати, які були викликані поспіхом [22]. Як бачимо, «ліберальні» історики намагаються створити у читача уявлення, що битва за Берлін була примітивним лобовим штурмом, а не прикладом мистецтва підготовки і здійснення однієї з найбільших стратегічних операцій Великої вітчизняної війни.

Проти такої концепції рішуче виступають представники другого вектору російської історіографії, які прагнуть об'єктивно висвітлити роль Г. Жукова, вказуючи як на позитивні, так й негативні моменти його діяльності. Серед таких істориків слід передусім виділити О.В. Ісаєва, автора книги «Жуков. Оболганный Маршал Победы». Його дослідження базується на дійсних оперативних документах за підписом самого Г. Жукова і розкриває дійсну роль маршала як головного «криза – менеджера» Червоної Армії.

О. Ісаєв, спираючись на точні і достовірні факти, відкинув усі звинувачення на адресу Г. Жукова як військового діяча. Він переконливо довів, що саме Г. Жуков,

будучи з жовтня 1941 р. командувачем Західного фронту, відіграв найважливішу роль у Московській битві. Щодо ролі А.Власова, то він був лише командувачем 20-ої армії, а тому просто не міг що-небудь робити всупереч наказам командувача фронтом. Хоча усі завдання, які були поставлені військам армії, А.Власов виконав. За підсумками Московської битви А. Власов був нагороджений орденом «Червоного Прапора» . Психологічний надлом у цієї особистості відбувся через півроку [23].

На основі виваженого аналізу документів О.Ісаєв неупереджено висвітлює роль Г. Жукова в Сталінградській битві. Він відзначає, що тезис радянської історіографії «Жуков ідейний натхненник операції «Уран» і організатор розгрому німців під Сталінградом» дійсно вельми уразливий. Справа у тому, що Г.Жуков покинув Сталінградський фронт буквально за два дні до початку радянського контрнаступу – 16 листопада 1942 р. Тому він не проводив план розгрому німецьких військ під Сталінградом в життя. «Під Сталінградом полководець виступав, - підкреслює О. Ісаєв, - у традиційному для нього амплу рятівника від поразки» [24].

У зв'язку з цим О.Ісаєв вказує на те, що у В. Суворова випадають два місяця – вересень і жовтень 1942 р. і він замовчує, що відбувалося в цей період, нічого не пише проте, що 27 серпня фронт радянських військ на підступах до міста впав. Звідси першим завданням для Г. Жукова стала стабілізація обстановки на Сталінградському фронті. Заслуга Г. Жукова не в розробці плану операції «Уран» як такого, а в активному формуванні обстановки, яка зробила можливим проведення операції «Уран». Таку обстановку зробили дії Сталінградського і Донського фронтів, що координувалися Г. Жуковим. Розглядаючи Берлінську операцію, О.Ісаєв показує безпідставність звинувачення Г.Жукова щодо штурму Зеєловських висот. Справа у тому, що у маршала не було інших варіантів наступу 1-го Білоруського фронту в Берлінській операції. Тому що якби він пішов в обхід Зеєловських висот з півночі чи з півдня то була б небезпека того, що війська двох німецьких армій просто відійшли ближче до Берліна, зміцнивши його оборону. Це був би більш небезпечний варіант. Штурм Зеєльських висот був неминучим злом. Цей опорний пункт був ключовим до Берліна: взявши його, радянські війська виходили до тилу 4-ої танкової і 9-ої армій, відсікаючи їх від німецької столиці. « Жуков зробив, - підкреслює О. Ісаєв, - звичайний для полководця, але важливий для людини вибір. Він свідомо пішов на великі втрати у штурмі висот заради зменшення втрат і скорого виконання задач в Берлінській операції в цілому» [25].

Оперуючи документами, О. Ісаєв переконливо довів, що твердження «ліберальних» істориків про нібито змагання між Г. Жуковим і І. Коневим не відповідають реальності. В завданнях, які були поставлені Ставкою ВГК для двох фронтів, елемент змагання був геть-чисто відсутній.

Слід також зупинитися на питанні втрат у битвах, які проводилися під безпосереднім керівництвом Г. Жукова. Деякі історики, прагнучи створити з Жукова образ м'ясника, звинувачують його в нехтуванні солдатськими життями, надмірних втратах. Так, В. Бешанов пише «За швидкістю витрачання власних солдат Георгій Костянтинівич не мав собі рівних» [26]. «...Увесь фронт знав про Жукова – м'ясника, який гнав солдат на убій» [27], - стверджує В. Бутовець.

Представники об'єктивного вектора у сучасній історіографії переконливо спростовують такі твердження. Вони вказують на той безперечний факт, що Г. Жуков був тим воєначальником, якого кидали на саму важку і небезпечну ділянку фронту. Важкі ділянки фронту неминуче означали великі втрати. Однак це не можна ставити у вину маршалу. На ділі призначення Г. Жукова на важкі ділянки фронту «означало зниження втрат за рахунок його кваліфікації» [28].

Послідовно спростовуючи усі спроби дискредитації маршала Г.Жукова, дослідники всебічно висвітлили його діяльність в роки Великої Вітчизняної війни, яка

свідчить, що він був талановитим полководцем. Автори книги «Великие полководцы и флотоводцы» Г. Жукова характеризують як «самого славетного полководця Другої світової війни» [29].

Відомо, що не кожний воєначальник, вищій військовий командир може претендувати на високе звання полководця. Полководець не тільки керує великим оперативно-стратегічним об'єднанням військ, володіє мистецтвом підготовки і здійснення стратегічних операцій, але й творче використовує досвід бойових дій для розвитку бойового мистецтва. Саме таким був маршал Г. Жуков. Він безпосередньо брав участь у розробці і здійсненні стратегічних планів ВГК, у підготовці і проведенні багатьох найбільших операцій. Г. Жуков відіграв найважливішу роль у розгромі німецьких військ у Ленінградській і Московській битвах (1941-1942), при прориві блокади Ленінграду, у Сталінградській і Курській битвах (1942-1943), при наступі в Правобережній Україні та Білоруській операції (1943-1944), у Вісло-Одерській і Берлінській операціях (1944-1945) [30].

Окрім безпосереднього керівництва бойовими операціями Г. Жуков брав активну участь у створенні Червоної Армії заново після катастрофи 1941 р. Його полководницький талант виявився у здібності проводити складні і багатопланові операції новосформованими з'єднаннями, з метою знищення могутнього ворога. Безумоною заслугою Г. Жукова як полководця є розробка теорії і практики здійснення великих наступальних операцій і техніки прориву фронту. Артилерійський наступ і штурмові групи стали його дітищем і візитною карткою операцій [31].

Весь світ визнав видатну роль Г. Жукова у розгромі Німеччини, звільненні народів СРСР та Європи з-під нацистського поневолення.

За свою ратну працю маршал Радянського Союзу Г. Жуков отримав 34 радянські і 29 іноземних нагород [32]. Він чотириразовий Герой Радянського Союзу і по праву вважається Маршалом Перемоги.

Таким чином, аналіз літератури показує, що й сьогодні існують вкрай ідеологізовані концепції, які переслідують суцільно політичні цілі: очорнити полководця, кинути тінь на все військове і політичне керівництво СРСР і саме радянське минуле. Тому є негайна потреба захистити Г. Жукова як полководця і розкрити його реальну роль у Великій Вітчизняній війні і досягненні Перемоги.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается современная украинская и российская литература, которая освещает деятельность Г. Жукова в годы Великой Отечественной войны. Особое внимание уделено анализу изучения и раскрытия исследователями его роли в подготовке и проведении крупнейших операций. Проанализированы разные векторы в украинской и российской историографии.

Ключевые слова: историография, полководец, военачальник, маршал, Великая Отечественная война, Вторая мировая война, Советская Армия, Победа.

SUMMARY

Historiography of the activity George Zhukov during the period of the Great Patriotic War is viewed in the article. The central place is dedicated to the analysis and enlightening by the historians of such scientific, actual and politically sharp topic as preparation and leadthrough largest operations.

Key words: historiography, general, military leader, marshal, Great patriotic War, Second World War, Red Army, Victory.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Исаев А.В. Жуков. Оболганный маршал Победы / А. Исаев. – М.: Эксмо:Яуза. - 2012. –С.4.
2. Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.П. Дрожжин та ін. –К.: Вища шк., 2000. -663 с.; Котляр М., Кульчицьки С. Дослідник з історії України. – К.:Україна, 1996. - 463 с.
3. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В.Косик. – Париж –Нью-Йорк – Львів, 1993.
4. Косик В. Вказ. твір. –С.371.
5. Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. / Редкол. І.Ф. Курас (голова) та ін.. – К., 2002-2003. – Т.4. – С. 149.
6. Там само. –С.518.
7. Друга світова війна в історичній пам'яті України. –Київ – Ніжин. -2010. – С.62.
8. Там само. –С.204.
9. Там само.
10. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України: підручник / В.В. Калініченко, І.К. Рибалка // Х., 2004. – Ч.ІІІ. –С.321.
11. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.) / М.В. Коваль // К., 1999.-С.84.
12. Там само. – С.119.
13. Іваненко В.В., Якунін В.К. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології: Монографія/ В.В. Іваненко, В.К. Якунін. – Д.: «АРТ-ПРЕС», 2006. – С.14.
14. Іваненко В.В., Голуб А.І, Удод О.А. Очищення правдою: (Відома і невідома Україна в об'єктиві історії ХХ сторіччя) /В.В. Іваненко, А.І. Голуб, О.А. Удод. – К.: Генеза, 1997. – С.163.
15. Коваль М.В. Вказ. твір. – С. 94.
16. Іваненко В.В., Голуб А.І., Удод О.А. Вказ.твір. –С. 163-164.
17. Визволення України: Донбасівці в боях за Україну: Історико-документальні нариси. –Донецьк, 2009. – С.8.
18. Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). Т.ІІІ. Новітній час (1914-2004). Книга перша / В.М. Литвин. –К.: Альтернативи, 2005. –С.612.
19. Суворов В. Тень победы / В.Суворов. –Донецк: «Сталкер», 2005. – С.212.
20. Буровский А.М. Не Вторая мировая, а Великая гражданская! Запретная правда о войне / А.М. Буровский. –М.: Яуза-пресс, 2012. –С.326.
21. Суворов В. Вказ.твір. –С.320.
22. Соколов Б.В. Неизвестный Жуков: портрет без ретуши в зеркале эпохи / Б.В. Соколов. – М.: Родиола-плюс, 2000. –С.486; Сафир В.М. Первая мировая и Великая Отечественная. Суровая Правда войны / В.М. Сафир. –М.: «Византия», 2005. – С.148-149.
23. Исаев А.В. Вказ.твір. – С.265-270.
24. Там само. –С.317.
25. Там само. – С.390.
26. Бешанов В.В. Год 1942 . – «учебный» /В.В. Бешанов. –М.:Харвест, 2003. –С.340.
27. Бутовець В. Донести правду про війну / В.Бутовець // Персонал плюс. – 2010, 28 квітня. - 4 травня. –С.8.
28. Исаев А.В. Вказ.твір. – С.467.
29. Великие полководцы и флотоводцы / ред группа: М.Аксенова, А.Володихин, С. Экштут. –М.: Мир энциклопедий Аванта, 2007.-С.450.

ІСТОРИЧНІ І ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, № 2 (52), 2013 р.

30. Кто был кто в Великой Отечественной войне 1941-1945 . Люди.События.Факты. Справочник / Под ред. О.А. Ржешевского. -2-е изд., доп.-М.: Республика, 2000. – С.98.
31. Исаев А.В. Вказ. твір. – С.20.
32. Великие полководцы и флотоводцы.-С.447.

Надійшла до редакції 12.06.2013 р.